

Kdybychom mu mohli nahlédnout do hlavy, asi bychom zjistili, že je nesmírně spokojený s tím, jakou cestou se jeho život ubírá. V mladém věku – v pouhých třiatřiceti letech – stanul na pokraji velkého úspěchu. Jeho vlastní studium, příprava a tvrdá práce ho přivedly na bezprecedentní pozici ve vědeckém oboru, který byl jeho neutuchající vášní. Nepochybně to vnímal tak, že nikdo v historii neměl přístup k takovému surovému materiálu, jako měl on, ani nebyl tak oproštěn od zábran, které krotily ambice a omezovaly vědecký pokrok.

Jestliže se první polovina života Josefa Mengeleho nesla ve znamení neustálého nárůstu úspěchů, které jej dovedly až k tomuto okamžiku, ve druhé polovině se vše, čeho dosáhl, rozpadlo. Třetí říše se toho léta dostala z nejzazšího koutu svého rostoucího impéria zpět tam, kde začala. V následujících měsících se i nadále smršťovala, připomínala černou díru, která pohltí samu sebe. Zároveň se Josef Mengele, kdysi blízko středu tohoto odvážného nového světa, dostával stále více na okraj. Viděl, jak vyhlídky na slibnou budoucnost blednou, jak se vše, na čem mu záleželo, vzdaluje mimo jeho dosah.

Zatímco probíhal tento proces rozkladu, započal i proces doplňkový, v rámci kterého jeho pověst vzrostla do téměř bájných výšin: pro svět se stal nejen zosobněním hnutí, které ho tolik nadchlo, ale rovněž nejznámějším vykonavatelem jeho zločinů. Mengele, některými zvaný „Anděl smrti“, se stal dobře známou postavou popkultury, vkrádal se do nočních můr a i ve dne strašil zástupy lidí. V jisté chvíli se stal ztělesněním nejen samotného holokaustu, ale také selháním spravedlnosti po válce – osobností, která přispěla k tomu, že nemáme šanci pochopit, kým tento muž skutečně byl a jaké měl motivace.

V únoru 1985, když jsem pracoval v Úřadu pro zvláštní vyšetřování (OSI) při americkém ministerstvu spravedlnosti, mě přidělili

k mezinárodnímu vyšetřování, jehož cílem bylo vypátrat Mengeleho a postavit ho před soud. Úřad OSI, který byl založen v roce 1979 na základě zákona prosazeného Elizabeth Holtzmanovou, průbojnou a zanícenou kongresmankou z New Yorku, nahradil mdlé snahy vyšetřit nacistické válečné zločince žijící ve Spojených státech, které dříve probíhalo pod taktovkou Imigračního a naturalizačního úřadu. Nová legislativa nejenže zřídila úřad OSI, ale také jej zařadila do trestního odboru ministerstva spravedlnosti, poskytla mu solidní rozpočet a vytvořila právní rámec, podle něhož mohli být nacističtí zločinci stíháni za imigrační podvody spojené s uvedením nepravdivých údajů o svém původu a své účasti na nacistické perzekuci.

Zpočátku bylo šetření úřadu organizováno stejně jako jiné federální trestní stíhání: pod vedením státních zástupců vedli vyšetřování vyškolení kriminalisté, kteří vyhledávali písemné důkazy a svědky. Brzy se však ukázalo, že tyto případy jsou poněkud odlišné povahy. Ke spáchání vyšetřovaných zločinů došlo daleko za oceánem, důkazy byly v různých jazycích a historický kontext, do něhož bylo třeba důkazy zasadit, byl téměř nepochopitelný pro všechny s výjimkou těch, kteří jej prožili, a historiků, kteří jej studovali. Aby bylo možné tyto zločiny důkladně a náležitě prošetřit, potřeboval tým obžaloby nové členy. Připojil jsem se k malému týmu postgraduálních studentů historie a nových doktorů filozofie, kteří, ač byli původně najatí kvůli překladům dokumentů, v úřadu brzy fakticky nahradili vyšetřovatele. Postupem času jsme vytvořili novou metodu, kterou bychom mohli nazvat „forenzní historie“; zcela poprvé se profesionální historici najímali jako členové právního týmu na plný úvazek a využívali své znalosti a schopnosti, aby pomáhali při soudních řízeních. Náš význam pro poslání OSI se odrazil ve změnách organizační struktury; do OSI jsem nastoupil v březnu 1980 jako třetí historik a připojil